Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi /Journal of Turkish Social Sciences Research
Ekim 2025 Cilt: 10 Sayı: 2
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Gaziantep

E7 ÜLKELERİNDE FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ (2000–2021)

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KARAKUŞ
mustafa-karakus@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7207-6686

ÖZ: Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, modern iktisat literatüründe teorik ve ampirik açıdan en çok tartışılan konulardan biridir ve sürdürülebilir kalkınmanın temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin etkinliği, büyüme performansının yönünü ve gücünü belirleyen kritik bir faktördür. Bu çalışma; 2000–2021 döneminde, E7 ülkelerinde (Brezilya, Çin, Endonezya, Meksika, Rusya, Türkiye ve Hindistan) finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analiziyle incelemektedir. Analizlerde, havuzlanmış modelin sınırlılıkları nedeniyle tesadüfi etkiler modeli tercih edilmiş ve heteroskedasite, otokorelasyon ile birimler arası bağımlılığı gidermek amacıyla Driscoll-Kraay (1998) dirençli tahminciler uygulanmıştır. Çalışma bulguları, finansal gelişmenin büyümeyi pozitif ve anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Kontrol değişkeni olarak kullanılan işsizlik oranı ise negatif ve anlamlı bulunarak işgücü piyasasındaki verimsizliklerin büyümeyi sınırladığını göstermektedir. Sonuç olarak, elde edilen bulgular finansal gelişmenin E7 ülkelerinde büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu ve işgücü piyasası koşullarının da bu süreçte kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi, E7 Ülkeleri
Jel Kodları: E44, C33, F43, G20

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN E7 COUNTRIES: PANEL DATA ANALYSIS (2000–2021)

ABSTRACT: The relationship between financial development and economic growth is one of the most debated topics in modern economic literature, both theoretically and empirically, and is recognized as a fundamental determinant of sustainable development. In particular, the efficiency of the financial system is a critical factor shaping the direction and strength of growth performance in developing countries. This study examines the impact of financial development on economic growth in E7 countries (Brazil, China, Indonesia, Mexico, Russia, Türkiye, and India) during the period 2000–2021 using panel data analysis. Due to the limitations of the pooled model, the random effects model was employed, and Driscoll-Kraay (1998) robust estimators were applied to address heteroskedasticity, autocorrelation, and cross-sectional dependence. The findings reveal that financial development positively and significantly influences growth. The unemployment rate, included as a control variable, was found to be negative and significant, indicating that inefficiencies in labor markets constrain growth. Overall, the results demonstrate that financial development is a key determinant of growth in E7 countries, while labor market conditions also play a critical role in this process.

Keywords: Financial Development, Economic Growth, Panel Data Analysis, E7 Countries
Jel Codes: E44, C33, F43, G20

Makale Gönderim Tarihi: 11.09.2025 Makale Kabul Tarihi: 06.10.2025

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Karakuş, M. (2025). E7 ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: panel veri analizi (2000–2021), *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 21-33.

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme, ülkelerin kalkınma süreçlerinde temel göstergelerden biri olarak kabul edilmekte ve toplumsal refahın artışı, istihdam olanaklarının gelişmesi ve gelir seviyesinin yükselmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ancak büyümenin istikrarlı ve sürdürülebilir olabilmesi yalnızca üretim faktörlerindeki artışa değil, aynı zamanda finansal sistemin etkin işleyişine de bağlıdır. Finansal gelişme; tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesine aracılık ederek sermaye birikimini artırmakta, kaynakların daha verimli sektörlere yönlendirilmesini sağlamakta ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine katkı sunmaktadır (Patrick, 1966; Jung, 1986). Dolayısıyla, işsizlik, finansal gelişme ve ekonomk büyüme değişkenleri arasındaki ilişki, yıllardır iktisat yazınında ampirik ve teorik araştırmaların odağında yer almaktadır (Levine, 2005).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin açıklanmasına yönelik tartışmalar, aslında iktisat tarihinin erken dönemlerine kadar uzanmaktadır. Schumpeter (1911), finansal aracılık mekanizmalarının girişimciliği teşvik ederek yenilikçi faaliyetlere kaynak sağladığını ve bu yönüyle ekonomik büyümenin önünü açtığını ileri sürmüştür. Buna karşın Robinson (1952), finansal gelişmeyi ekonomik büyümenin bir sonucu olarak kabul etmekte ve büyüme gerçekleştikçe finansal sistemin derinleştiğini savunmaktadır. Literatürde "arz öncüllü" ve "talep takipli" hipotezleri olarak bilinen bu iki yaklaşım, finans-büyüme ilişkisinin yönü ve niteliğine dair tartışmaların uzun yıllar devam etmesine yol açmıştır (Goldsmith, 1969; McKinnon, 1973; Shaw, 1973).

Teorik çerçevede finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi teşvik edici etkisi farklı kanallarla açıklanmaktadır. Gelişmiş bir finansal sistem, kredi mekanizmasını güçlendirerek yatırımları artırmakta, sermaye maliyetini düşürmekte ve risk paylaşımını kolaylaştırmaktadır. Bu sayede finansal aracılık faaliyetleri, girişimcilere uygun finansman imkânları sağlayarak üretim kapasitesi ve verimliliği yükseltmektedir (De Gregorio ve Guidotti, 1995; Khan ve Senhadji, 2000). Ayrıca etkin bir finansal sistem, uzun vadeli yatırım kararlarını destekleyerek büyüme sürecine dinamizm kazandırmaktadır. Zayıf kurumsal yapıya sahip, makroekonomik kırılganlıkların yüksek olduğu veya gelir düzeyi düşük olan ekonomilerde ise finansal gelişmenin büyümeye katkısı sınırlı kalabilmektedir (Ram, 1999; Calderón ve Liu, 2003; Demetriades ve Law, 2006).

Ampirik bulguların önemli bir kısmı, finansal gelişmenin yatırımlar aracılığıyla büyümeyi desteklediğini ortaya koymaktadır. Finansal sistemin derinliği sermaye birikiminin artmasına olanak tanıyarak üretim kapasitesini genişletmektedir (Xu, 2000; Šonje, 2000). Bazı ekonomilerde finansal gelişme büyümeyi önceleyebilirken, bazı ekonomilerde ise büyüme finansal gelişmeyi tetiklemektedir. Dolayısıyla söz konusu ilişkinin tek yönlü olup olmadığı; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kurumsal yapısı ve konjonktürel değişkenliklere bağlı olarak değişebilmektedir (Christopoulos ve Tsionas, 2004; Valickova, vd., 2015).

Son yıllarda yükselen piyasa ekonomileri üzerine yapılan araştırmalarda, finansal gelişmenin bu ülkelerin ekonomik büyüme performanslarındaki kritik rolüne vurgu yapılmaktadır. Sermaye piyasalarının derinleşmesi, doğrudan yabancı yatırımların finansal sistem aracılığıyla ekonomiye yönlendirilmesi ve mali aracılık faaliyetlerinin güçlenmesi, büyümenin temel dinamikleri arasında yer almaktadır (Nguyen,vd., 2022; Osei ve Kim, 2020). Finansal gelişme yalnızca yatırımları artırmakla kalmamakta, aynı zamanda dış finansman olanaklarını genişleterek uluslararası entegrasyonu da kolaylaştırmaktadır. Bu durum, bilhassa gelişmekte olan ülke ekonomilerinde büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için finansal gelişmenin vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanında, büyüme ile finansal gelime ilişkisinin kurumsal ve siyasal faktörlerle de yakından bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Demokratik gelişim, hukukun üstünlüğü, yönetişim kalitesi ve siyasi istikrar, finansal piyasaların etkinliğini artırarak finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini güçlendirmektedir (Law, vd., 2014; Özen Atabey ve Şerbetçi, 2023). Ayrıca farklı ülke gruplarında yapılan çalışmalar, ilişkinin yönü ve şiddetinin değişebildiğini göstermektedir. Bu bulgu, finansal gelişmenin yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda kurumsal yapı ve politik ortam çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Rousseau ve Wachtel, 2011).

Alan yazında genel olarak finansal gelişme ile büyüme değişkenleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu kabul edilmekle birlikte, etkinin büyüklüğü ve yönü konusunda kesin bir uzlaşı bulunmamaktadır. Bazı ülkelerde finansal gelişme büyümeyi güçlü biçimde desteklerken, bazılarında bu etki sınırlı kalmaktadır (De Gregorio ve Guidotti, 1995; Ram, 1999). Ayrıca OECD ve AB ülkelerine yoğunlaşan çalışmaların aksine, yükselen piyasa ekonomileri olan E7 ülkeleri üzerine yapılan araştırmaların görece sınırlı olduğu görülmektedir (Helhel, 2017). Bu nedenle, E7 ülkeleri için yapılacak ampirik analizler literatürdeki boşluğun

giderilmesi ve politika yapıcılar için yol gösterici bulgulara ulaşılması bakımından da oldukça önem atfetmektedir.

Ayrıca, işsizlik değişkeni de büyüme ve finansal gelişme ilişkisinin araştırılmasında göz ardı edilmemesi gereken önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek işsizlik oranları, işgücü piyasasındaki verimsizliklerin bir göstergesi olup, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Okun (1962) tarafından ortaya konulan "Okun Yasası" da ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkiye dikkat çekmektedir. Finansal sistemin yeterince gelişmediği ekonomilerde, işsizlik oranlarının yüksek kalması sermaye birikiminin etkin kullanımını engelleyerek büyüme sürecini yavaşlatabilmektedir (Blanchard, 2006; An, 2021). Bu nedenle, finansal gelişmenin büyüme üzerindeki etkisini analiz eden modellerde işsizlik değişkeninin kontrol altında tutulması, daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır.

Bu doğrultuda, E7 ülkeleri için 2000–2021 döneminde finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle incelenmiş, işsizlik oranı kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Böylece modelin yalnızca finans-büyüme ilişkisini değil, aynı zamanda işgücü piyasasının bu ilişki üzerindeki belirleyici rolünü de ortaya koyması hedeflenmiştir. Çalışmanın özgün katkısı, gelişmekte olan bu ülkelerde finansal sistemin büyüme dinamikleri üzerindeki rolünü, işsizlik faktörüyle birlikte kapsamlı biçimde incelemesidir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Finansal gelişme, ekonomik büyüme ilişkisinin yalnızca teorik çerçevede değil, aynı zamanda farklı ülke grupları, dönemler ve yöntemsel yaklaşımlar üzerinden ampirik olarak nasıl incelendiği de oldukça önem taşımaktadır. Çalışmada elde edilecek bulguların literatürle karşılaştırılması ve çalışmanın özgün katkısının ortaya koyulması amacıyla ampirik literatür araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda, söz konusu araştırmaların bulguları sistematik biçimde derlenmiş ve mevcut çalışmanın kuramsal ve yöntemsel temelini oluşturacak şekilde aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Dair Ampirik Literatür Araştırması

Yazar(lar), Yıl	Ülke / Örneklem	Dönem	Yöntem	Temel Bulgular
Calderón ve Liu (2003)	109 ülke (Gelişmiş & Gelişmekte Olan Ülkeler)	1960–1994	Panel VAR, Geweke Nedensellik Testi	Finansal gelişme genelde büyümeyi öncelemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde iki yönlü nedensellik vardır.
Hassan ve Yu (2007)	208 Ülke (7 Bölge & 4 Gelir Grubu)	1960–2005	Panel Regresyon (FE), VAR, Granger Nedensellik	Finansal gelişme OECD ülkelerinde büyümeyi desteklerken, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da ilişki zayıftır.
Ahlin ve Pang (2008)	71 Ülke	1960–2000	Panel Veri, GMM	Finansal gelişme ve yolsuzluk kontrolü büyümeyi destekler; birbirlerini ikame eder.
Kar, vd. (2011)	15 MENA Ülkesi	1980–2007	Panel Granger Nedensellik (Kónya, 2006, Bootstrap, SUR)	Bazı ülkelerde finansal gelişme büyümeyi, bazı ülkelerde ise büyüme finansal gelişmeyi tetiklemektedir.
Anwar ve Cooray (2012)	Güney Asya'daki 6 Ülke	1970–2009	Panel Veri (FE, System-GMM)	Finansal gelişme büyümeyi destekler; Doğrudan yabancı yatırımlar ile etkileşim büyümeyi artırır.
Ben Jedidia, vd. (2014)	Tunus	1973–2008	ARDL Eşbütünleşme Analizi	Özel sektöre verilen krediler uzun vadede büyümeyi artırır; bankaların menkul kıymet ihraçları ve borsa faaliyetleri büyüme üzerinde anlamlı etkiye sahip değildir.
Menyah, vd. (2014)	21 Afrika Ülkesi	1965–2008	Panel Bootstrap Granger Nedensellik (Kónya, 2006 Yaklaşımı)	Finansal gelişmişlik ve dışa açıklığın büyümeye etkisi sınırlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayıca, çoğu ülkede değişkenler arası nedensellik ilişkisi tespit

				edilememiş, sadece birkaçında finans-büyüme veya ticaret-büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Valickova, vd. (2015)	Meta-Analiz (67 Çalışma, 1334 Tahmin)	1960–2010	Meta-Analiz (PCC, Multilevel Mixed Effects)	Genel olarak finansal gelişme büyümeyi pozitif etkiler; etki gelişmiş ülkelerde daha güçlüdür.
Helhel (2017)	E7 Ülkeleri	2001–2013	Panel Veri Analizi, VECM Nedensellik, Pedroni & Fisher Eşbütünleşme	Finansal gelişme değişkeni ile büyüme değişkeni arasında tek taraflı nedensellik bulgusuna ulaşılmıştır.
Asteriou ve Spanos (2019)	26 AB Ülkesi	1990–2016	Panel Veri Analizi	Kriz öncesinde finansal gelişme büyümeyi desteklerken, kriz dönemlerinde olumsuz etki gösterir.
Armutcuoğlu Tekin ve Ural (2019)	34 OECD Ülkesi	2006–2016	Westerlund Panel Eşbütünleşme (yapısal kırılmalı)	Büyüme ve finansal gelişme ilişkisi uzun dönemde pozitiftir.
Atgür (2019)	Türkiye	2004Q1–2017Q3	Gregory-Hansen Eşbütünleşme, Toda-Yamamoto Nedensellik	Finansal gelişme ve büyüme büyüme değişkenleri arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
Abeka, vd. (2021)	44 SSA Ülkesi	1996–2017	System-GMM	Finansal gelişme büyümeyi artırır; telekom altyapısı etkiyi güçlendirir.
Ahmad, vd. (2021)	Çin – 31 Eyalet	2011–2018	Panel Veri (FE, PCSE, Driscoll-Kraay)	Dijital finansal kapsayıcılık ve beşeri sermaye büyümeyi pozitif etkiler.
Cheng, vd. (2021)	72 Ülke (34 Yüksek, 38 Orta & Düşük Gelirli)	2000–2015	Dinamik Panel GMM, PCA ile Finansal Gelişme Endeksi	Finansal gelişme büyümeyi olumsuz etkiler; bilgi ve iletişim teknolojileri ayılımı yüksek gelirli ülkelerde büyümeyi destekler, düşük ve orta gelirli ülkelerde ise etki sınırlıdır.
Mike ve Alper (2021)	Kırılgan Beşli Ülkeleri	1980–2017	Shin & Fourier Shin Eşbütünleşme, DOLS, Toda-Yamamoto Nedensellik	Finansal gelişme çoğu ülkede büyümeyi pozitif etkiler; Endonezya ve Güney Afrika'da tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Fendoğlu (2021)	Türkiye	1960–2017	Fourier ADF, Fourier ADL Eşbütünleşme, Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik	Uzun dönemde finansal gelişme değişkeninden ekonomik büyümeye nedensellik mevcutken, GSYİH ile mevduat bankalarının varlıkları değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.
Nur (2021)	Türkiye	1997–2019	Engle-Granger & Phillips-Ouliaris Eşbütünleşme Testleri, Granger Nedensellik	Ekonomik büyüme değişkeni ile finansal gelişme değişkeni arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi vardır.
Güzel ve Oluç (2021)	Türkiye	1970–2015	Johansen Eşbütünleşme, VECM Tabanlı Granger Nedensellik	Finansal gelişme değişkeni ile büyüme değişkeni arasında karşılıklı ve güçlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Ustaoğlu (2021)	133 Ülke (farklı Gelir Grupları)	1990–2017	Sistem-GMM, Çoklu Aracılık Analizi	Doğrudan yabancı yatırım, yabancı portföy yatırımı ve finansal gelişme büyümeyi artırmaktadır. Ancak finansal gelişme belirli bir eşiği aştığında yabancı yatırımların pozitif etkisi kaybolmaktadır.

Eroğlu ve Yeter (2021)	Türkiye	1991–2019	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Finansal gelişmeden ekonomik büyümeye tek taraflı nedensellik bulgusu mevcuttur.
Kuş ve Bölükoğlu (2022)	Türkiye	1980–2018	ARDL Eşbütünleşme Analizi	Finansal piyasaların gelişimi büyümeyi desteklemektedir
Makhdom, vd. (2022)	BRICS Ülkeleri ve Türkiye	1990–2019	Panel Nedensellik Analizi, CADF Birim Kök Testi	Finansal gelişme değikeninden büyüme değişkenine tek taraflı nedensellik bulgusuna rastlanmıştır.
Atılgan ve İspir (2022)	D-8 Ülkeleri	1980–2019	Westerlund-Edgerton Panel Eşbütünleşme, Pesaran CCE Katsayı Tahmini	Finansal gelişme uzun vadede ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı etkiler; ülke bazında etkiler farklılık gösterir.
Sofuoğlu (2022)	D-8 Ülkeleri	1985–2020	Panel VAR	Finansal gelişme ve büyüme arasında etkileşim vardır; büyüme şoklarına finansal gelişme kısa vadede pozitif tepki verirken uzun vadede tepki durağanlaşır.
Çeştepe ve Ergun Tatar (2022)	Kırılgan Beşli Ülkeleri	1980–2019	Asimetrik Panel Nedensellik Analizi (Fourier Panel Birim Kök & Hatemi-J Bootstrap)	Türkiye'de çift yönlü nedensellik (geri bildirim hipotezi), Endonezya'da arz öncüllü ve talep takipli hipotezler desteklenmiştir; diğer ülkelerde anlamlı ilişki yoktur.
Taşseven ve Yılmaz (2022)	Türkiye	2005Q1–2020Q2	Johansen Eşbütünleşme, VECM, Granger Nedensellik, Etki-Tepki, Varyans Ayrıştırma	Ekonomik büyüme ile BIST 100, M2, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında uzun dönemde ilişki vardır. Nedensellik büyümeden finansal gelişmeye doğrudur.
Özen Atabey ve Şerbetçi (2023)	27 AB Ülkesi	Demokrasi–büyüme: 2010–2022; Finansal gelişme–büyüme: 2002–2020	Dinamik Panel Veri Analizi	Büyüme finansal gelişmeyi pozitif etkilerken, finansal gelişme büyümeyi negatif etkilemektedir.
Aslan ve Ataklı Yavuz (2023)	BRICS & MINT (Nijerya Hariç)	2001–2019	Panel Veri (2. Nesil Birim Kök, Westerlund Eşbütünleşme, Panel OLS, Dumitrescu-Hurlin)	Finansal gelişme, yenilenebilir enerji ve büyüme arasında eşbütünleşme vardır; finansal gelişmeden büyümeye ve yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Ataklı Yavuz ve Bektaş (2023)	31 Asya Ülkesi & Türkî Cumhuriyetler	2010–2020	Dinamik Panel Veri, İki Aşamalı Sistem GMM (Karşılaştırma İçin Fark GMM)	M2 para arzı büyümeyi negatif etkilerken, özel sektör kredileri ve GSYİH'nın gecikmeli değeri büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Karataş ve Ergül (2023)	Türkiye	1990–2021	Genişletilmiş ARDL (AARDL)	Kısa vadede büyüme ile finansal gelişme arasında negatif ilişkiye rastlanırken, uzun vadede değişkenler arasında ilişki tespit edilememiştir.
Ertürkmen (2023)	Türkiye	1980–2021	ADF Birim Kök Testi, ARDL Sınır Testi	Uzun dönemde finansal gelişmişlik eğitim harcamalarını negatif, ekonomik büyüme ise pozitif etkiler.

Tekin, vd. (2024)	Türkiye ve G7 Ülkeleri	1980–2019	Fourier ADF, Maki Eşbütünleşme, Hacker & Hatemi-J Bootstrap Nedensellik	Türkiye, Fransa ve İtalya'da uzun dönemli eşbütünleşme vardır; ABD'de çift yönlü nedensellik bulunurken diğer ülkelerde anlamlı ilişki tespit edilmemiştir .
Azmeh ve Al-Raeei (2025)	15 MENA Ülkesi	2000–2017	İki Aşamalı System-GMM, Runge-Kutta Yaklaşımı	Finansal gelişme ve finans alanındaki araştırma çıktıları büyümeyi pozitif etkiler;
Magazzino, vd. (2025)	165 Ülke	2019–2021	Panel Veri Analzi (PFGLS, RLS, QR)	Kripto para benimsenmesi güçlü finansal piyasalar ve yüksek eğitim seviyeleriyle ilişkilidir; finansal kapsayıcılığı doğrudan artırmaktan çok gelişmiş finansal ortamlarda yoğunlaşmaktadır.
Akinwande, vd. (2025)	Nijerya	1980–2020	Spectral Granger, Pairwise Granger, RALS-Cointegration	Cinsiyet eşitsizliği ve finansal gelişme değişkenleri büyümeyi kısa ve uzun vadede pozitif etkiler.
Saeed, vd. (2025)	36 SSA Ülkesi	1990–2022	System-GMM, DCCE, 2SLS, Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik	Özel sektör kredisi ve geniş para arzı büyümeyi desteklerken, finansal sektör gelişimi büyümeyi olumsuz etkiler.
Ertürkmen ve Konuk (2025)	BRICS-T Ülkeleri	2001–2020	Panel Veri Analizi	Finansal gelişme işsizliği azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmada, 2000–2021 dönemi verileri kullanılarak finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi E7 ülkeleri (Rusya, Türkiye, Hindistan, Meksika, Endonezya, Brezilya ve Çin) için panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz döneminin seçiminde, söz konusu ülkeler için veri bütünlüğünün sağlanabilmesi temel ölçüt olarak benimsenmiştir. Çalışmada, değişkenlerin karşılaştırılabilirliğinin artırılması ve ekonometrik analizlerde güvenilirliğin sağlanabilmesi amacıyla bağımlı ve bağımsız değişkenlerin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Dünya Bankası ve IMF veri tabanlarından derlenen veri seti, kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlar ve kaynaklar Tablo 2'de gösterilmektedir (World Bank, 2025: IMF, 2025).

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımları ve Kaynakları

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklaması	Veri Kaynağı ve Dönemi
LG	Logaritmik Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	Dünya Bankası, (2000-2021)
LF	Logaritmik Finansal Gelişme Endeksi	IMF, (2000-2021)
LS	Logaritmik İşsizlik Oranı (%) (Toplam İşgücü İçerisindeki Payı)	Dünya Bankası, (2000-2021)

Model denkleminin logoritmik dönüşümü yapılarak, aşağıda sunulmuştur:

$$LG_{it} = \beta_0 + \beta_1 LF_{it} + \beta_2\ LS_{It} + \upsilon_{it} \qquad (1)$$

Analizde uygulanan model, E7 ülkelerine ait değişkenleri ele almaktadır. Modeldeki "i" birim boyutuna işaret ederken, "t" zaman boyutuna işaret etmektedir.

i=(1…7) ve (t= 2000…2021)

Panel veri analizlerinde, modelin klasik (havuzlanmış) formda mı yoksa birim ve/veya zaman etkilerini içeren bir yapıda mı geçerli olduğunu belirlemek için çeşitli testlerden yararlanılmaktadır (Konuk, 2025). Bu testlerden F testi ile Breusch–Pagan LM testi, serilerin yatay kesitler arasında farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktadır. Eğer birimler arasında farklılık bulunmuyorsa klasik modelin geçerli olduğu kabul edilmektedir. F testine ilişkin hipotezler şu şekilde tanımlanmaktadır (Tatoğlu, 2020):

H_0**:** Birim ve/veya zaman etkileri sıfıra eşittir.

H_1**:** Birim ve/veya zaman etkileri sıfırdan farklıdır.

Benzer şekilde, Breusch–Pagan LM testi de modelde tesadüfi etkilerin varlığını araştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu testin hipotezleri şu şekilde kurulmaktadır:

H_0**:** Birim ve/veya zaman etkilerinin varyansı sıfıra eşittir.

H_1**:** Birim ve/veya zaman etkilerinin varyansı sıfırdan farklıdır.

Dolayısıyla H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda, H_1 hipotezinin kabul edildiği bulgusuna ulaşılmaktadır. Analizde kullanılan test sonuçları modelde bu etkilerin varlığını gösterirse, analize konu olan etkinin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğuna karar verilmelidir (Ertürkmen ve Konuk, 2025). Bu noktada sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin karşılaştırılması Hausman testi aracılığıyla yapılmaktadır. Hausman testinin hipotezleri ise şu şekilde ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2020: 196):

H_0: Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında ilişki yoktur.

$H_{1:}$ Açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında ilişki vardır.

Finansal gelişmenin büyümeye etkisini analiz eden model için en uygun tahminci yaklaşımın belirlenmesine yönelik, klasik model ile sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin karşılaştırmalı sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Panel Veri Regresyon Analizi Bulguları

	İstatistik Değerleri	**Olasılık (Prob)Değerleri**
F Testi	84.71*	0.000
LM Testi	722.93*	0.000
Hausman Testi	0.03	0.9865

Not: "*" işareti, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3'te F, LM ve Hausman testlerine ilişkin sonuçlar gösterilmektedir. F testi bulgularına göre olasılık (prob) değeri 0.05'ten küçük ($p=0.000 < 0.05$) olduğundan, H_0 temel hipotezi reddedilmiş ve modelde birim ve/veya zaman etkilerinin varlığı kabul edilmiştir. Bu durum, %5 anlamlılık düzeyinde finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen modelde birim ve/veya zaman etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, klasik model (havuzlanmış EKK) bu çalışma için geçerli değildir.

Benzer şekilde, araştırmaya konu değişkenler üzerindeki etkinin analiz edildiği modelde Breusch–Pagan LM (1980) testinin sonuçları da olasılık değerinin 0.05'ten küçük ($p=0.000 < 0.05$) olması nedeniyle H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Böylece, %5 anlamlılık düzeyinde birim ve/veya zaman etkilerinin mevcudiyeti doğrulanmış ve klasik modelin uygun olmadığı bir kez daha teyit edilmiştir.

F testi ve Breusch–Pagan LM testlerinden elde edilen bulgular, modelde havuzlanmış EKK yönteminin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki seçim Hausman testi ile yapılmıştır. Hausman testine ilişkin sonuçlar, olasılık değerinin %5 anlamlılık seviyesinden yüksek olması ($p=0.9865 > 0.05$) nedeniyle H_0 hipotezinin reddedilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla, model için uygun yaklaşımın tesadüfi etkiler modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkinin analiz edildiği model için en uygun tahmin yöntemi olarak tesadüfi etkiler regresyon modeli tercih edilmiştir. Bu aşamadan sonra, modelin güvenilirliğini sağlamak amacıyla heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımlarının sınanması gerekmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasite varlığını test etmek üzere Levene (1960) ile Brown ve Forsythe (1974) testleri uygulanmış ve ilgili sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Heteroskedasite Test Bulguları

	X^2	**Prob. Değeri**
W0	18.4347*	0.000
W50	16.1802*	0.000
W10	17.6016*	0.000

Not: "*" işareti, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'te tesadüfi etkiler modeline ilişkin heteroskedasite test sonuçları gösterilmektedir. Elde edilen bulgular, tüm testler için olasılık değerlerinin 0.05'in altında ($p=0.000 < 0.05$) olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, H_0 hipotezinin ("heteroskedasite yoktur") reddedildiğini ve dolayısıyla modelde birimlere göre heteroskedasite probleminin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tesadüfi etkiler modelinin geçerliliğini değerlendirmek amacıyla otokorelasyonun varlığı da incelenmiştir. Bu kapsamda, Durbin–Watson (1951) testi ile Baltagi–Wu En İyi Değişmez LBI testi (Baltagi–Wu, 1999) uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Otokorelasyon Test Bulguları

ModifiedBhargavavd.Durbin Watson	0.1947
Baltagi –Wu LBI	0.4051

Tablo 5'te verilen bulgular, uygulanan iki testte elde edilen değerlerin ikinin altında kaldığını göstermektedir. Bu doğrultuda H_0 hipotezi ("otokorelasyon yoktur") reddedilmiş ve tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyon probleminin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birimler arası korelasyonun varlığı ise Friedman testi ve Pesaran testi kullanılarak sınanmış, sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Birimler Arası Korelasyon Test Bullguları

	x^2	**Prob. Değeri**
Pesaran Testi	4.674*	0.0000
Friedman Testi	38.607*	0.0000

Not: "*" işareti, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 6'daki bulgulara göre her iki testte de olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinin altında ($p=0.000 < 0.05$) bulunmuştur. Bu nedenle H_0 hipotezi ("birimler arası korelasyon yoktur") reddedilmiş ve tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığı doğrulanmıştır.

Yapılan varsayım testleri sonucunda, modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin varlığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum, standart tahmincilerin güvenilirliğini zayıflatabileceği için daha tutarlı sonuçlar elde etmek amacıyla Driscoll–Kraay (1998) dirençli tahmincisi kullanılmıştır. İlgili bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Driscoll- Kraay Dirençli Tahminci Bulguları

	Katsayı	**DriscollKraaySt**	**t**	**P>|t|**
LF	2.9819*	0.4023	7.41	0.000
LS	-0.9098*	0.1393	-6.53	0.000

Sabit	5.3736*	0.4045	13.28	0.000
Prob(Olasılık)	0,000			

Not: "*" işareti, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 7'de gösterilen Driscoll–Kraay (1998) dirençli tahminci sonuçları, E7 ülkeleri için 2000–2021 dönemi verileriyle tahmin edilen modelde finansal gelişme değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kontrol değişkeni olarak eklenen işsizlik oranının katsayısı da negatif ve anlamlı bulunmuştur.

Driscoll–Kraay (1998) dirençli tahminci sonuçlarına göre, finansal gelişmede meydana gelen %1'lik bir artış, ekonomik büyüme oranını yaklaşık %2,98 oranında artırmakta ve modelin %5 anlamlılık düzeyinde güvenilir olduğunu doğrulamaktadır. Bu bulgu, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, 2000–2021 döneminde E7 ülkelerinde finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Uygulanan ekonometrik testler sonucunda klasik modelin geçerli olmadığı, modelde birim ve/veya zaman etkilerinin var olduğu belirlenmiştir. Uygun analiz yönteminin tesadüfi etkiler modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerini dikkate alabilen Driscoll–Kraay dirençli tahmincisi ile elde edilen bulgular, finansal gelişmenin büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna işaret etmektedir. Buna karşılık, kontrol değişkeni olarak eklenen işsizlik oranı negatif ve anlamlı bulunmuş, işgücü piyasasındaki verimsizliklerin büyümeyi sınırlayıcı etkisine işaret etmiştir.

Elde edilen araştırma bulguları, finans-büyüme ilişkisini inceleyen ampirik literatürle büyük ölçüde uyumludur. Schumpeter'in (1911) öne sürdüğü gibi finansal aracılık faaliyetlerinin girişimciliği ve yenilikçiliği destekleyerek büyümeyi tetiklediğine dair bulgular, bu çalışmada da doğrulanmaktadır. De Gregorio ve Guidotti (1995), Levine (2005) ve Calderón ve Liu (2003) gibi çalışmalar finansal gelişmenin büyümeyi teşvik ettiğini belirtmişler; Christopoulos ve Tsionas (2004) ise panel veri analizleri ile benzer yönde kanıtlara ulaşmıştır. Meta-analiz bulguları da (Valickova, vd., 2015), finansal gelişmenin genel olarak pozitif bir etkiye sahip olduğunu, ancak bu etkinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştığını göstermektedir. Bu çerçevede, mevcut çalışma E7 ülkeleri için özgün bir katkı sunarak, yükselen piyasa ekonomilerinde finansal gelişmenin büyüme sürecinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, finansal gelişmenin her durumda büyümeyi desteklediği yönünde kesin bir genelleme yapılamadığına dair çalışmalar da bulunmaktadır. Nitekim Ram (1999), Rousseau ve Wachtel (2011) ve Demetriades ve Law (2006), finansal gelişmenin büyüme üzerindeki etkilerinin kurumsal yapı, makroekonomik istikrar, gelir düzeyi ve siyasi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebileceğini vurgulamaktadır. Bu açıdan E7 ülkelerinin özgün koşulları dikkate alındığında, finansal sistemin derinliği ve işgücü piyasasının yapısal sorunları, büyümenin sürdürülebilirliği açısından belirleyici olmaktadır. Özellikle yüksek işsizlik oranları, finansal gelişmenin sağladığı sermaye birikimi ve yatırım olanaklarının tam anlamıyla ekonomik büyümeye yansıtılamamasına yol açabilmektedir.

Politika yapıcılar açısından, çalışmada elde edilen bulgular önemli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Öncelikle, E7 ülkelerinde finansal sistemin derinleştirilmesi ve mali aracılık mekanizmalarının güçlendirilmesi sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için kritik öneme sahiptir. Bankacılık sisteminin yanı sıra sermaye piyasalarının da etkinleştirilmesi, girişimcilere daha çeşitli finansman kaynakları sunarak ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini destekleyecektir. Bununla birlikte, işgücü piyasasında yapısal reformların hayata geçirilmesi, eğitim ve beceri uyumsuzluklarının azaltılması ve istihdam yaratıcı politikaların uygulanması, finansal gelişmenin büyüme üzerindeki olumlu etkilerini daha da güçlendirecektir. Ayrıca, kurumsal yapı ve yönetişim kalitesi de finansal gelişme–büyüme ilişkisinde tamamlayıcı bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Law, vd. (2014) ile Özen Atabey ve Şerbetçi'nin (2023) bulguları, demokratik kurumların güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yönetişim kalitesinin artırılmasının finansal gelişmenin büyümeye olan etkisini pekiştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, yalnızca finansal göstergeler değil, aynı zamanda kurumsal ve siyasi faktörler de dikkate alınarak kapsamlı bir ekonomik büyüme politika tasarımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, E7 ülkeleri özelinde yapılan bu çalışmada büyüme ve finansal gelişme ilişkisine dair literatüre ampirik ve teorik katkılar sağlanmaktadır. Çalışma bulguları, finansal gelişmenin büyüme için temel bir belirleyici olduğunu, ancak işsizlik, kurumsal yapı ve makroekonomik koşullar gibi faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmaların, finansal gelişmenin alt bileşenlerini ayrıştırarak (örneğin banka kredileri, sermaye piyasası göstergeleri, doğrudan yabancı yatırımlar), yapısal kırılmaları ve bölgesel farklılıkları dikkate alarak daha derinlemesine analizler gerçekleştirmesi, bu alandaki bilgi birikimini geliştirecektir. Böylece, finans-büyüme ilişkisine dair daha bütüncül bir anlayış geliştirilerek, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir büyüme stratejilerinin tasarlanmasına güçlü katkılar sağlanabilecektir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Yazar Katkıları: *1. yazar, çalışmanın bütün bölümlerinde katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %100'dür.*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

Ethics Statement: *The author declares that all ethical principles were followed throughout the preparation process of this study. In the event of any violation, the Turkish Journal of Social Sciences Research assumes no responsibility, and all liability rests with the author.*

Author Contributions: The first author contributed to all parts of the study. The first author's contribution rate is 100%.

Conflict of Interest: *There is no conflict of interest among the authors.*

KAYNAKLAR

Abeka, M. J., Andoh, E., Gatsi, J. G., & Kawor, S. (2021). Financial development and economic growth nexus in SSA economies: The moderating role of telecommunication development. *Cogent Economics & Finance, 9*(1), 1862395. https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1862395

Ahlin, C., & Pang, J. (2008). Are financial development and corruption control substitutes in promoting growth? *Journal of Development Economics, 86*(2), 414–433. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2007.07.002

Ahmad, M., Majeed, A., Khan, M. A., Sohaib, M., & Shehzad, K. (2021). Digital financial inclusion and economic growth: Provincial data analysis of China. *China Economic Journal, 14*(3), 291–310. https://doi.org/10.1080/17538963.2021.1882064

Akinwande, T. S., Turuc, F., Seraj, M., & Özdeşer, H. (2025). The link between gender inequality, financial development, and economic growth in Nigeria: A spectral Granger causality approach. *Sustainable Development, 33*(2), 2429–2439. https://doi.org/10.1002/sd.3252

An, Z. (2021). Okun's Law, Development, and Demographics. IMF Working Paper 2021/270. *International Monetary Fund.*

Anwar, S., & Cooray, A. (2012). Financial development, political rights, civil liberties and economic growth: Evidence from South Asia. *Economic Modelling, 29*(3), 974–981. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.009

Armutcuoglu Tekin, H., & Ural, M. (2019). Finansal Gelişme ve Ekonomik Performans İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Bir Analiz. *OPUS International Journal of Society Researches, 11*(18), 43-77. https://doi.org/10.26466/opus.535427

Aslan, N., & Ataklı Yavuz, R. (2023). Yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisi: Panel veri analizinden kanıtlar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 77–91. https://doi.org/10.38120/banusad.1296494

Asteriou, D., & Spanos, K. (2019). The relationship between financial development and economic growth during the recent crisis: Evidence from the EU. *Finance Research Letters, 28*, 238–245. https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.05.011

Ataklı Yavuz, R., & Bektaş, S. (2023). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: İki aşamalı sistem GMM tahmincisinden kanıtlar. *Journal of Life Economics, 10*(4), 341–351. https://doi.org/10.15637/jlecon.2198

Atgür, M. (2019). Finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33*(2), 553–572. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/683305

Atılgan, D., & İspir, T. (2022). Yatay kesit bağımlılığı altında finansal gelişme ve ekonomik büyüme: D-8 ülkeleri örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi, 6*(15), 14–22. https://doi.org/10.58202/joecopol.1162399

Azmeh, C., & Al-Raeei, M. (2025). Financial development, research in finance, and economic growth. *Cogent Economics & Finance, 13*(1), 2448220. https://doi.org/10.1080/23322039.2024.2448220

Baltagi, B. H., & Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory, 15*(6), 814–823. https://doi.org/10.1017/S0266466699156020

Ben Jedidia, K., Boujelbène, T., & Kamel, H. (2014). Financial development and economic growth: New evidence from Tunisia. *Journal of Policy Modeling, 36*(5), 883–898. https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2014.08.002

Blanchard, O. J. (2006). European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas. *Economic Policy, 21*(45), 5–59.

Brown, M. B., & Forsythe, A. B. (1974). Robust tests for the equality of variances. *Journal of the American Statistical Association, 69*(346), 364–367. https://doi.org/10.2307/2285659

Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980), The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Spesification in Econometrics, *The Review of Economic Studies, 47*(1): 239-253.

Calderón, C., & Liu, L. (2003). The direction of causality between financial development and economic growth. *Journal of Development Economics, 72*(1), 321–334. https://doi.org/10.1016/S0304-3878(03)00079-8

Cheng, C.-Y., Chien, M.-S., & Lee, C.-C. (2021). ICT diffusion, financial development, and economic growth: An international cross-country analysis. *Economic Modelling, 94*, 662–675. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.02.008

Christopoulos, D. K., & Tsionas, E. G. (2004). Financial development and economic growth: Evidence from panel unit root and cointegration tests. *Journal of Development Economics, 73*(1), 55–74. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.03.002

Çeştepe, H., & Ergun Tatar, H. (2022). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Kırılgan Beşli ülkeleri için asimetrik panel nedensellik analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(1), 542–560. https://doi.org/10.30798/makuiibf.913434

De Gregorio, J., & Guidotti, P. E. (1995). Financial development and economic growth. World Development, 23(3), 433–448. https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)00132-I

Demetriades, P. O., & Law, S. H. (2006). Finance, institutions and economic development. *International Journal of Finance & Economics, 11*(3), 245–260. https://doi.org/10.1002/ijfe.296

Driscoll, J. C., & A. C. Kraay. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data." *Review of Economics and Statistics 80 (4) MIT Press Journals*: 549–559. https://doi.org/10.1162/003465398557825

Durbin, J., & Watson, G. S. (1951). Testing for serial correlation in least squares regression. *II. Biometrika, 38*(1/2), 159–178. https://doi.org/10.2307/2332325

Eroğlu, İ., & Yeter, F. (2021). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için nedensellik analizi. *Journal of Emerging Economies and Policy, 6*(2), 272–286. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/60720/955139

Ertürkmen, G. (2023). Finansal gelişmişlik ve ekonomik büyümenin eğitim harcamaları üzerindeki etkisinin ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmesi: Türkiye için ampirik bir analiz. *Social Sciences Research Journal, 12*(12), 1410–1419.

Ertürkmen, G., & Konuk, T. (2025). The impact of financial development on unemployment: panel data analysis for BRICS-T Countries. *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi, 5(*1), 45-53. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijerdergisi/issue/90397/1618276

Fendoğlu, E. (2021). Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Fourier testlerden kanıtlar. *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(2), 19–34. https://doi.org/10.46959/jeess.993931

Goldsmith, R. W. (1969). Financial structure and development. *Yale University Press.*

Güzel, İ., & Oluç, İ. (2021). Ekonomik büyüme ile finansal gelişme ilişkisinin ek değişkenlerle analizi: Türkiye örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 12*(1), 57–74. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd/issue/62792/841795

Hassan, M. K., & Yu, J. S. (2007). Financial development and economic growth: New evidence from panel data (Working Paper No. 2007-WP-10). *Networks Financial Institute.* Erişim adresi: http://ssrn.com/abstract=985889

Helhel, Y. (2017). E7 ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında nedensellik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54*(628), 9–25.

International Monetary Fund. (2025). Financial development index (FDI) dataset. IMF Data. Erişim adresi: https://data.imf.org/en/datasets/IMF.MCM:FDI

Jung, W. S. (1986). Financial development and economic growth: International evidence. *Economic Development and Cultural Change, 34*(2), 333–346. https://doi.org/10.1086/451531

Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2011). Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: Bootstrap panel Granger causality analysis. *Economic Modelling, 28*(1–2), 685–693. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.05.015

Karataş, A. R., & Ergül, M. (2023). Türkiye'de ekonomik büyüme, finansal gelişme ve ticari açıklık: Genişletilmiş ARDL ile kanıtlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5*(Özel Sayı), 222–236. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/81358/1383700

Khan, M. S., & Senhadji, A. S. (2000). Financial development and economic growth: An overview. IMF Working Paper No. 00/209. https://doi.org/10.5089/9781451874747.001

Konuk, T. (2025). Arge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: BRICS-T ülkeleri için panel very analizi. *Dicle Akademi Dergisi, 5*(1), 109-118. https://doi.org/10.61964/dade.1635720

Kuş, N., & Bölükoğlu, A. (2022). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Fiscaoeconomia, 6*(2), 362–401. https://doi.org/10.25295/fsecon.1062138

Law, S. H., Tan, H. B., & Azman-Saini, W. N. W. (2014). Financial Development and Income Inequality at Different Levels of Institutional Quality. *Emerging Markets Finance and Trade, 50*(sup1), 21–33. https://doi.org/10.2753/REE1540-496X5001S102

Levene, H. (1960). Robust tests for equality of variances. In I. Olkin (Ed.), Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling. *Stanford University Press.* 278–292.

Levine, R. (2005). Finance and growth: Theory and evidence. In P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), Handbook of Economic Growth (Vol. 1A, pp. 865–934). Elsevier. https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01012-9

Magazzino, C., Gattone, T., & Horky, F. (2025). Economic and financial development as determinants of crypto adoption. *International Review of Financial Analysis, 103,* 104217. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2025.104217

Makhdom, M. A., Zohor, A. K., & Ebadi, H. (2022). Finansal gelişmişlik düzeyinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: BRICS ülkeleri ile Türkiye incelemesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57*(4), 3418–3433. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.12.1985

McKinnon, R. I. (1973). Money and capital in economic development. *Brookings Institution Press*.

Menyah, K., Nazlioglu, S., & Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial development, trade openness and economic growth in African countries: New insights from a panel causality approach. *Economic Modelling, 37,* 386–394. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.11.044

Mike, F., & Alper, A. E. (2021). Kırılgan ekonomilerde finansal gelişme düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Business and Economics Research Journal, 12*(1), 49–64. https://doi.org/10.20409/berj.2021.310

Nguyen, H. M., Le, Q. T. T., Ho, C. M., Nguyen, T. C., & Vo, D. H. (2022). Does financial development matter for economic growth in the emerging markets? *Borsa Istanbul Review, 22*(4), 688–698. https://doi.org/10.1016/j.bir.2021.10.004

Nur, T. (2021). Finansal Açıklık, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 627-645. https://doi.org/10.30784/epfad.823635

Osei, M. J., & Kim, J. (2020). Foreign direct investment and economic growth: Is more financial development better? *Economic Modelling, 93*, 154–161. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.07.009

Özen Atabey, A., & Şerbetçi, A. (2023). Demokratik gelişme, finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisi: AB ülkeleri için dinamik panel veri analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 8*(22), 900–918. https://doi.org/10.25204/iktisad.1315758

Patrick, H. T. (1966). Financial development and economic growth in underdeveloped countries. *Economic Development and Cultural Change, 14*(2), 174–189. https://doi.org/10.1086/450153

Ram, R. (1999). Financial development and economic growth: Additional evidence. *Journal of Development Studies*, 35(4), 164–174. https://doi.org/10.1080/00220389908422585

Robinson, J. (1952). The Generalization of the General Theory [Essay]. In The Rate of Interest and Other Essays, 67-142. *MacMillan.*

Rousseau, P. L., & Wachtel, P. (2011). What is happening to the impact of financial deepening on economic growth? *Economic Inquiry, 49*(1), 276–288. https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2009.00197.x

Saeed, U. F., Kamil, R., & Wiredu, I. (2025). The roles of ICT and governance quality in the finance-growth nexus of developing countries: A dynamic GMM approach. *Cogent Economics & Finance, 13*(1), 2448228. https://doi.org/10.1080/23322039.2024.2448228

Schumpeter, J. A. (1911). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. *Harvard University Press.*

Shaw, E. S. (1973). Financial deepening in economic development. Oxford University Press.

Sofuoğlu, E. (2022). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: D-8 ülkelerinden kanıtlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (61),* 453–469. https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.1021743

Šonje, V. (2000). Financial development and economic growth. Croatian Economic Survey, 4, 207–246.

Taşseven, Ö., & Yılmaz, N. (2022). Finansal gelişme göstergeleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 23*(1), 105–125. https://doi.org/10.31671/doujournal.1008152

Tatoğlu, Y.F. (2020). İleri panel veri analizi: Stata uygulamalı. Beta Yayınları.

Tekin, D., Şimşek, İ., & Dışkaya, S. (2024). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması: Türkiye ve G7 ülkeleri üzerine bir değerlendirme. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi, 7*(1), 46–57. https://doi.org/10.32951/mufider.1432778

Ustaoğlu, E. (2021). Yabancı yatırım, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 17*(3), 681–710. https://doi.org/10.17130/ijmeb.840733

Valickova, P., Havranek, T., & Horvath, R. (2015), Financial Development and Economic Growth: A Meta-Analysis. *Journal of Economic Surveys 29*(3), 506-526. Erişim adresi: http://meta-analysis.cz/finance_growth

World Bank. (2025). GDP per capita (current US$) [Gösterge]. World Bank Open Data. Erişim adresi: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD

Xu, Z. (2007). Financial development, investment, and economic growth. *Economic Inquiry, 38*(2), 331–344. https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2000.tb00021.x